

บทที่ ๕

คานงานราชการแผ่นดิน

เหตุการณ์ภายนอกโดยทั่วไประหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓ โดยสังเขป

ภายหลัง พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๘๑๕) ในยุโรปมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม ประเทศในยุโรปเปลี่ยนจากประเทศกสิกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งต้องการวัตถุดิบจากอาเซียบูรพาและต้องการตลาดสำหรับจำหน่ายของสำเร็จรูป เหตุที่ประเทศยุโรปเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเทศในอาเซียครั้งนี้มิใช่เพื่อประสงค์มาทำการค้าพาณิชย์ หรือแลกเปลี่ยนสินค้าดังเช่นแต่ก่อนเท่านั้น หากมีโอกาสดังจะจับจองดินแดนไว้เป็นอาณานิคมเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศของตนด้วย ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙) ประเทศในยุโรปมีความโน้มเอียงที่จะแสวงหาอำนาจทางทะเลเพื่อประโยชน์ดังกล่าว มหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลทางอาเซียตะวันออกเฉียงใต้และแข่งขันกันอย่างจริงจังได้แก่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส เริ่มตนควยพ้อค้าอังกฤษสนใจในการค้าขายกับอาเซียตะวันออกมาก ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๑๔๓ จึงได้ตั้งบริษัทอินเดียตะวันออก โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระนางเจ้าเอดิซาเบทที่ ๑ ให้ได้รับสิทธิผูกขาดในการค้า สำนักงานแห่งแรกตั้งที่เมืองสุรัต จากนั้นบริษัทได้ขยายกิจการเปิดสาขาที่เมืองมัทราส และบอมเบย์ และใน พ.ศ. ๒๒๓๒ ได้สร้างสำนักงานที่เมืองกัลกัตตา บริษัทขยายกิจการค้าทางตะวันออกไกลอย่างกว้างขวาง และเพื่อป้องกันผลประโยชน์ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษยังได้สร้างกำลังสำหรับป้องกันและขยายอิทธิพลอังกฤษให้กับรัฐบาลอังกฤษไปในตัวด้วย หลังจากอังกฤษได้อาณานิคมในประเทศอินเดียทั้งหมดแล้ว ก็ไ้เห็นความสนใจมายังแหลมมลายู เพราะอยู่ในเส้นทางเส้นทางทางสายตะวันออกไกล บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้มาตั้งโรงงานในหมู่เกาะมลายู ๑๒ แห่ง แห่งหนึ่งอยู่ที่ปัตตานี ซึ่งอยู่ใต้การปกครองของไทย ใน พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๗๘๕) บริษัทอินเดียตะวันออกได้

ให้นายฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) มาเช่าเกาะหมาก (ปีนัง) ซึ่งขณะนั้น
 เป็นของ ไทย และในปี ค.ศ. ๑๗๖๙ (ค.ศ. ๑๗๘๖) อังกฤษได้ทำสนธิสัญญา
 กับ ไทยหรือเกลาห์ สุลต่านแห่งเบตทิงของอังกฤษซึ่งที่ปีนังแต่เดิมมา จากนั้นผู้สำเร็จราชการอังกฤษ
 ที่อินเดีย มาควิส เฮสติง (Marquis of Hastings) และ เซอร์
 สแตนฟอร์ด แรฟเฟิลส์ (Sir Stanford Raffles) ได้ส่งคนอังกฤษไปเกาะ
 แสงหาหินแกมม่อนในแหลมมลายูเพื่อจะจัดตั้งสถานีค้าขายในช่องแคบมะละกา
 ในปี พ.ศ. ๒๓๖๒ (ค.ศ. ๑๘๑๙) อังกฤษก็ได้ส่งคอปเปอร์ และเมื่ออังกฤษได้ทำ
 สัญญากำหนดแบ่งเขตอิทธิพลของอังกฤษและเนเธอร์แลนด์ (Anglo Dutch Treaty
 พ.ศ. ๒๓๖๗) แล้ว จึงเป็นอันว่าเขตอาชิววันออกเฉียงใต้จนถึงแหลมมลายู
 อยู่ในเขตที่อังกฤษจะสร้างอิทธิพลต่อไปได้ ในขณะที่อังกฤษเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับ
 ในแหลมมลายูนั้น อังกฤษก็ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพม่าด้วย การทำสงคราม
 หลายครั้งหลายหน และในการทำสงครามกับพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ อังกฤษได้
 ชวนไทยร่วมเป็นพันธมิตรรบพม่าด้วย ในเวลาเดียวกันอังกฤษก็ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ
 กับประเทศจีน เริ่มตนจากการไปติดต่อค้าขาย และเมื่อจีนมีนโยบายไม่ติดต่อกับ
 ชาวต่างประเทศ อังกฤษจึงได้ใช้วิธีทำสงครามบังคับให้จีนเปิดประตูการค้า และ
 ได้ตั้งสถานนอกอาณาเขต คือเรียกโรงเอาอำนาจศาลในประเทศจีนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๖
 (ค.ศ. ๑๘๔๓) ได้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงพยายามที่จะทำสัญญากับประเทศอื่น
 โดยต้องการสิทธิต่าง ๆ อย่างที่ได้ทำกับประเทศจีน

ส่วนประเทศฝรั่งเศสนั้น ก็ได้จัดตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส
 โดยมีจุดประสงค์ทางการค้าเป็นส่วนใหญ่ขึ้นบ้าง ในพ.ศ. ๒๒๐๗ บริษัทอินเดีย
 ตะวันออกของฝรั่งเศสเริ่มแรกตั้งที่เมืองสุรัต ต่อมาได้ขยายกิจการและมาตั้ง
 สำนักงานที่เมืองปอนดิเชอริ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ใน
 พ.ศ. ๒๒๓๓ แล้ว การค้าของฝรั่งเศสก็รุ่งเรืองแพร่หลายและกลายเป็นคู่แข่งของ
 อังกฤษอย่างเปิดเผย ภายหลังที่ฝรั่งเศสแพ่งสงครามอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๐๖
 (ค.ศ. ๑๗๖๓) อาณานิคมทางตะวันออกของฝรั่งเศส คือ อาณานิคมทั้งหมดใน
 อินเดียได้ถูกอังกฤษยึดไปหมด จากนั้นมาทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้แข่งขันขยาย
 อิทธิพลในมหาสมุทรอินเดียซึ่งเป็นทางไปสู่จีน ด้วยเหตุนี้ ประเทศทั้ง ๒ จึงได้

เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางการเมืองกับประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓
ไทยต้องเผชิญภาวะทางการเมืองที่ซับซ้อนที่สุดสมัยหนึ่งกับประเทศตะวันตก โดย
เฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ

พระราชโบายทางไมตรีและสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกในแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔

อังกฤษเข้ามาติดต่อกับไทยในขณะที่อังกฤษกำลังแผ่อิทธิพลเข้าไปใน
ประเทศพม่าและแหลมมลายู เมื่อกองทัพเรืออังกฤษเข้ายึดกัวดาลคาเนลใน พ.ศ. ๒๓๖๗
แล้วก็ได้เข้ามาติดต่อกับไทยและขอให้ไทยเข้าร่วมรบพม่า ไทยก็ได้ช่วยอังกฤษรบ
พม่าในครั้งนั้นด้วย เมื่อพม่าขอทำสัญญาสงบศึกกับอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๖๘ แล้ว
ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษได้มอบให้ รอยเอก เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney)
เป็นทูตเข้ามาทำสัญญาไมตรีและการค้า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๘๒๖)
ในครั้งนั้นอังกฤษได้ทำสนธิสัญญากับไทย ๑ ฉบับ นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่
ประเทศไทยทำกับประเทศทางยุโรปในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ความในสนธิสัญญา
ได้ให้ประโยชน์กับประเทศไทยในค่านไมตรีและการค้า ส่วนในค่านการเมืองนั้น
ไทยยังมิได้เสียผลประโยชน์แต่อย่างหนึ่งอย่างใด เสถียรภาพของประเทศไทยใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมั่นคง ดัง เฮนรี เบอร์นี กล่าวไว้ว่า
" ประเทศสยามเป็นประเทศใหญ่ประเทศหนึ่งและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่
ประเทศเล็ก ๆ ทั้งหลาย ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร กรุงสยามมีอาณาเขต
กว้างขวางทั้งฝั่งคงควยุโรปทวีป และกรุงสยามมิได้มีความปรารถนาที่จะเอา
ดินแดนของประเทศอื่นใดมาเป็นของตน " นอกจากอังกฤษ สหรัฐอเมริกาได้ส่ง

^๑ The Burney Papers II, May to June 1826 (Committee of the Vajirana, National Library Bangkok 1910), หน้า ๒๓๐. "Siam is a great country and desires to be the place of shelter for all small States. Her boundaries are very extensive, her wealth is great and ample and she does not covet, no think of taking any territory belonging to others"

นายเอ็ดมันด์ ร็อบเบิร์ต (Edmund Robert) เป็นรัฐทศพิเศษเข้ามาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ (ค.ศ. ๑๘๓๓) นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ทำขึ้นระหว่างไทยกับอเมริกา ข้อความในสนธิสัญญาเป็นทำนองเดียวกับที่ได้ทำไว้กับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ข้อ ๘ ในสนธิสัญญาฉบับนี้ว่า "พสกนิกรที่เข้ามาทำการค้าขายในราชอาณาจักรไทย จะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายและประเพณีของประเทศไทยทุกประการ"

ใน พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) ลอร์ด ปาล์มเมอร์สตัน (Lord Palmerston) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไค่ง เซอร์ เจมส์ บรุก (Sir James Brook) เป็นทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาซึ่ง เฮนรี เบอร์นีได้ทำไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ โดยอังกฤษมีความมุ่งหมายจะเปลี่ยนสัญญาเป็นอย่างมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ฝ่ายไทยปฏิเสธแทบทุกข้อ อังกฤษเข้ามาติดคอคครั้งนั้นไม่ประสบผล ถึงแม้ว่าไทยจะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเข้ามาติดคอคนั้น แต่ก็ไม่กระตือรือร้นที่จะต้อนรับ เฮนรี เบอร์นี แสดงความเห็นว่ "ชาวจีนก็เหมือนกันมีความรู้สึกไม่พอใจเป็นอันมากที่เห็นการค้าของอังกฤษที่กรุงเทพฯ เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น และแก๊งป่าวข่าวให้ซาราซสำนักที่นครหนกตกใจโดยนำข่าวมาโฆษณาว่าอังกฤษได้รวบรวมกองทหารและเรือรบอยู่ที่ปีนังและสิงคโปร์ เพื่อที่จะเข้ามาโจมตีประเทศสยาม ชาวดีที่เกี่ยวข้องกับอังกฤษไม่มีใครเชื่อ แ่ว่าถ้าเป็นชาวที่ไม่ดีแล้วคนก็จะรับฟังทันที"

ในปีเดียวกันนี้ ก่อนที่ เซอร์ เจมส์ บรุก จะเข้ามาเล็กน้อย สหรัฐอเมริกาไค่ง โยเซฟ บาเลสเกีย กงศลออเมริกันที่สิงคโปร์ เข้ามาขอแก้สนธิสัญญาที่ไค่งทำไว้ฉบับแรก แต่การเจรจาไม่ไค่งผล

^๑ Luang Nathabanja, Extra-territoriality in Siam (Bangkok Daily Mail : 1924), หน้า ๓๕. "Merchants of the United trading in the Kingdom of Siam shall respect and follow the laws and customs of the country on all points"

^๒ The Burney Paper II หน้า ๒๒๑. "The Chinese also are most unfavorable to the increase of British Commerce at Bangkok and foster the alarms of the court bring up numerous tales of troops and ships collecting at Penang and Singapore for the purpose of attacking Siam. Nothing favorable respecting the English will be believed but everything unfavourable greedily received."

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทั่วไปแล้ว ไทยยังมีได้เสียผลประโยชน์หรือสิทธิใด ๆ ทั้งสิ้น ข้อความที่ตกลงกันในสนธิสัญญาฉบับแรกที่ทำไว้กับอังกฤษและอเมริกาในคานไมตรีและการค้า เมื่อประเทศทั้งสองเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาเป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจวบ พระราชปราชญ์ของพระองค์ที่ตรัสต่อหน้าชนนางกอนเสด็จสวรรคตที่ว่า "การศึกษาสงคราม ข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ที่แต่พวกข้างฝรั่ง ให้ระวังให้คืออย่าให้เสียที่แก่เขาได้" แสดงให้เห็นถึงราโชบายของพระองค์ คือทรงเห็นว่า ถ้ายังไม่ถึงคราวจำเป็นที่จะผูกมิตรการใด ๆ กับประเทศตะวันตกแล้ว ก็ให้หลีกเลี่ยงเสีย ข้อนี้ทำให้พวกฝรั่งทั้งหลายไม่พอใจจริงอยู่แม่วานโยบายคานคางประเทศของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะหยุดคงที่ก็ตาม แต่จุดประสงค์ส่วนใหญ่ที่ว่าจะยอมเปิดโอกาสเจรจากดกลงกันได้ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ เพื่อรักษาความสัมพันธ์ให้ดำเนินไปด้วยสันติและคงรักษาเอกราชของประเทศไว้ นั้น เป็นนโยบายที่เหมาะสมกับสมัยที่ลัทธิจักรวรรดินิยมยังไม่เฟื่องฟูนัก ข้อนี้เป็นเหตุให้พวกฝรั่งมักไม่พอใจจึงได้กล่าวกันว่า "โชคชะตาของชาวต่างประเทศยังไม่ขึ้น"^๒

พระราโชบายทางไมตรีและสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง (First King) ได้แก่ " King Mongkut " หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง (Second King) ได้แก่พระบาทสมเด็จพระ

^๑ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๑ "จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต" (ราชบัณฑิตยสภา : ๒๔๗๒) , หน้า ๕ .

^๒ G.B.McFarland, Historical sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 928..... หน้า ๘๔ . "The Star of the foreign had not yet risen."

พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์เป็นที่รู้จักกว้างขวางในหมู่นายต่างประเทศ มาก่อนสิ้นเสวยราชย์ เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ทรงเปิดประเทศติดต่อเป็น ไมตรีกับนา ๆ ประเทศตะวันตกทั่วโลก สนธิสัญญาที่ทำในสมัยของพระองค์ ใน ระหว่าง ๒๓๘๘ - ๒๔๑๑ ในช่วงระยะเวลาเพียง ๑๒ ปี พระองค์ได้ทำสนธิสัญญา กับต่างประเทศถึง ๑๐ ฉบับ เริ่มค้นคว้าทำสนธิสัญญากับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) โดยมี เซอร์ จอน เบาริง เอกอัครราชทูตอังกฤษแต่งตั้งโดยตรง จากสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย เป็นผู้มาเจรจาและลงนามในสนธิสัญญา หลังจากนั้น ประเทศตะวันตกอื่น ๆ ก็ได้เข้ามาติดต่อทำสนธิสัญญา มีข้อความเช่นเดียวกับ อังกฤษ ดังนี้

สนธิสัญญาสันติภาพ มิตรภาพ พาณิชย์ และการเดินเรือกับสหรัฐอเมริกา ลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๕๖)

สนธิสัญญาสันติภาพ มิตรภาพ พาณิชย์ กับประเทศฝรั่งเศส ลงนามใน สนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๕๖)

สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศเดนมาร์ก ลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘)

สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศโปรตุเกส ลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘)

สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศเนเธอร์แลนด์ ลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ. ๑๘๖๐)

สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับปรัสเซียในนามของ สหภาพศุลกากร และพาณิชย์ของเยอรมัน ลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๒)

สนธิสัญญาทางไมตรี และพาณิชย์กับประเทศเบลเยียม ลงนามในสนธิ สัญญา เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘)

สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศอิตาลี ลงนาม ในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘)

นอกจากการทำสนธิสัญญากับนา ๆ ประเทศตะวันตกก็กล้าแล้ว พระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับมหาอำนาจตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง พระองค์มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีถึงราชสำนักอังกฤษ และฝรั่งเศสตามลำดับ คณะทูตไทยที่ไปอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๐๐ นั้น ประกอบด้วยพระยามนตรีสุริยวงษ์ เป็นราชทูต เจ้าหมื่นสรรพเพชรภักดีเป็นอุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นภาษาอังกฤษและเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย มีหม่อมราโชทัย (กระต่าย) เป็นตำแหน่งตาม สำหรับประเทศฝรั่งเศสนั้นไม่ได้ติดต่อกับประเทศไทยเป็นทางการ ภายหลังแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา เป็นเวลาถึง ๒ ศตวรรษ ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศสเกรงว่าอังกฤษจะมามีผลประโยชน์ในเมืองไทยเกินหน้าฝรั่งเศส จึงทรงแต่งตั้งให้นายมองติญญี่ (Charles de Montigny) เป็นเอกอัครราชทูตเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางไมตรีกับไทยใน พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๖) การทำหนังสือสัญญาในครั้งนี้เท่ากับเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง และใน พ.ศ. ๒๔๐๓ พระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้แต่งตั้งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสอีกด้วย โดยมีพระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูต จมื่นไวยวรนาถ เป็นอุปทูต พระณรงค์วิชัยเป็นตรีทูต

ใจความในหนังสือสัญญาที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีหลายข้อที่ทำให้เสียเปรียบ และเกิดเป็นปัญหายุ่งยากทางการเมืองสืบเนื่องต่อมา เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการตกลงทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า

"การที่ไทยทำหนังสือสัญญากับฝรั่งต่างชาติ เห็นว่าเสียเปรียบแล้วเหตุใดจึงยอมทำกับประเทศอื่นต่อไปอย่างเดียวกัน ข้อนี้เป็นด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าทำสัญญาเช่นนั้นกับชาติหนึ่งชาติใดแต่ชาติเดียวฐานะของประเทศสยามก็จะเหมือนอยู่ในการจับจองของชาตินั้น ถ้าทำให้เหมือนกันเสียหลายชาติ แม้เสียเปรียบในข้อสัญญา ก็ได้เปรียบที่เป็นอิสรภาพมั่นคง"

"หมอบรัดเลย์" มีชันนาหรืออเมริกันไควจารณ์ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบถือว่า ประเทศที่จะเป็นอันตรายต่อประเทศไทย ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส พระองค์ได้พยายามตลอดเวลาที่จะคงความสมดุลในการติดต่อกับประเทศทั้งสอง และได้ไขนโยบายอันนี้ แม้กับในเรื่องเล็กน้อยที่สุดก็ตาม"^๒

พระราชโหมบายและการตกลงทำสนธิสัญญาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลทำให้ความตึงเครียดหรือความไม่พอใจต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในรัชการก่อนคนยสลายไปสิ้น ดังที่ เซอร์ จอน เบาริง กล่าวด้วยความยินดีว่า "สนธิสัญญานี้ (พ.ศ. ๒๓๕๔) จะช่วยให้อำนาจของประเทศสยามเป็นที่รู้จักกันดียิ่งขึ้นในกลุ่มประเทศตะวันตก และจะช่วยให้เกิดความมั่นคงถาวรให้แก่ประเทศคู่สัญญา และแก่โลกในที่สุด"^๓ ในระยะต้นสนธิสัญญากับต่างประเทศไทยผลดียิ่งในทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๘๕๒) บัดเลอว์ธ กล่าวว่ามีพ่อค้าฝรั่งเพียง ๓ คน คือ อังกฤษคนหนึ่ง เนอเทอร์แลนด์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕.....
หน้า ๓๒๕.

^๒ Abbot low Moffat, Mongkut, the King of Siam....., หน้า ๑๐๐.

^๓ Sir John Bowring, The Kingdom and people of Siam. Vol II.....
หน้า ๓๐๘.

คนหนึ่ง และโปรตุเกสคนหนึ่ง ฝรั่งเศสไม่มีเลย แต่ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๖) ได้มีเรือชาติต่าง ๆ เข้ามายังกรุงเทพฯ เป็นจำนวน ๒๐๐ ลำ ประเทศไทยเริ่มเปิดประตูรับอารยธรรมและปรับปรุงให้อยู่ในฐานะทัดเทียมกับชาติตะวันตกแล้วแต่บัดนี้

พระราชโองบายทางไมตรีและความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)

บันทึกตอนหนึ่งของนายแพทย์เฮาส์ มิชชันนารีอเมริกันกล่าวว่า ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้เสด็จสวรรคตแล้ว ความเจริญก้าวหน้าของประเทศซึ่งพระองค์ได้ทรงเริ่มไว้นั้นก็หาได้หยุดยั้งลงไม่ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมชนกนาถทุกประการ พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาในแนวใหม่มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เพราะสมเด็จพระราชบิดาทรงเห็นการณ์ไกลได้ทรงกระเตรียมราชโอรสเพื่อเป็นผู้นำประเทศที่สามารถเหมาะสมกับภาวะบ้านเมืองทั่ว ๆ ไปในสมัยนั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเพิ่มขึ้นอีกหลายประการ ดังนี้

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๒ (ค.ศ. ๑๘๖๙) ทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศออสเตรเลีย อังกฤษ

วันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) ทำสนธิสัญญาทางไมตรีพาณิชย์และการเดินเรือกับประเทศเสเปญ

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ "ประวัติการทูตไทย" วัฒนธรรมไทย.....

หน้า ๘๖.

George Haws Feltus, Samuel Reynolds House of Siam....., หน้า ๑๘๑.

นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทำปฏิญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) และสนธิสัญญาทางไมตรีพาณิชย์และการเดินเรือกับประเทศญี่ปุ่น ปี พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ในแบบที่ให้สิทธิแก่กันและกัน แต่ญี่ปุ่นมีอำนาจศาลกงสุลในประเทศไทย ต่อมาได้ทำปฏิญญากับรัสเซียว่าด้วยการพาณิชย์และการเดินเรือปี พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) ให้ผลประโยชน์อย่างชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ซึ่งแก่กันและกัน สัญญานี้จะบอกเลิกได้โดยออกล่วงหน้า ๖ เดือน

เช่นเดียวกับสมเด็จพระราชบิดา เมื่อได้ทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเจริญสัมพันธทางการทูตกับประเทศยุโรปเพิ่มขึ้นอีกหลายประเทศ เช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) ทรงแต่งตั้งหม่อมเจ้าปรีชคางคก ชุมสายเป็นอัครราชทูตประจำอิตาลี เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ออสเตรีย ฮังการี เคนนาร์ก สวีเดน นอร์เวย์ สเปน และโปรตุเกส คิวบิ ทรงแต่งตั้งกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เป็นอัครราชทูตประจำสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) พระยาสุริยานุวัติ (เกิด บุนนาค) เป็นอัครราชทูตประจำรัสเซีย ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) และพระยาสิทธิรงค์นเดท (สุข ชูโต) เป็นอัครราชทูตประจำญี่ปุ่น ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙)

พระราชโอรยาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มุ่งสร้างเสริมสัมพันธภาพฉันมิตรกับนา ๆ ประเทศ และพยายามรักษาผลประโยชน์ทางทะเลไว้ทุกประการ ปรับปรุงและจัดระเบียบการบริหารในประเทศตามหลักที่นิยมแบบตะวันตก ดังนั้นประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงอยู่ในระยะที่เตรียมที่จะดำรงฐานะอย่างเสมอภาคเสมอไหล่กับชาติตะวันตก

พระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลก่อน ๆ มา มีได้เสด็จพระราชดำเนินออกนอกประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์แรกที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสต่างประเทศถึงยุโรปเป็น ๒ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ อีกครั้งหนึ่ง ทรงเยี่ยมพระเจ้าแผ่นดินและประธานาธิบดีผู้ครองประเทศนั้น ๆ ทรงได้รับความยกย่องนับถือจากประเทศต่าง ๆ เป็นประโยชน์ในการสร้างเสริมสัมพันธไมตรี และการทำงานบำรุงราชอาณาจักร "พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นับว่าสำคัญที่สุด ๒ ประการคือ การดำเนินงานทางการทูตในการสมานไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศฝรั่งเศส และบริเตนใหญ่ การปฏิรูปรัฐบาล พระองค์ได้นำเอาวิธีจากการบริหารประเทศตามแบบที่ใช้ปฏิบัติกันมาแต่เดิม เป็นแบบใหม่ที่แบ่งการปกครองออกเป็นรูปกระทรวง ทบวงกรม พระราชกรณียกิจดังกล่าวทั้ง ๒ ประการนี้ มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน การที่พระองค์ได้ทรงปฏิรูประบบการปกครองประเทศเสียใหม่นั้น ก็โดยมีพระราชประสงค์ที่รักษาความปลอดภัยของประเทศเป็นสำคัญ"

W.J. Siffin "Prince Damrong Rajanubhab founder of Modern Thai Public Administration - an appreciation" Thai Journal of Public Administration (Vol - III, No. 1 : 1962), หน้า ๑๓๑-๑๔๑ "The two greatest achievements of the fifth reign were the successful diplomatic accommodation with the west, particularly France and great Britain, and the reformation of the government which largely replaced the traditional administration with a modern bureaucracy these two developments were not entirely separate. National security was a major reason for administrative reform!"

มิชชันนารีอเมริกันโปรเตสแตนต์กับงานราชการแผ่นดิน

ก. ปลุกฝังและส่งเสริมความรู้ ความคิดแนวตะวันตกแก่คนไทย

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ นโยบายและความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกของประเทศไทยเริ่มหันเข้าสู่แบบใหม่ ความจริงความคิดที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ก่อตัวขึ้นแล้ว ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ โดยเริ่มจากกลุ่มเจ้านายและขุนนางหนุ่มหัวก้าวหน้าซึ่งมีความคิดเห็นแตกต่างกับคนไทยในสมัยเดียวกัน พิจารณาสภาพแวดล้อมในสมัยนั้น การติดต่อกับประเทศตะวันตกมีน้อยมาก อีกทั้งการคมนาคมติดต่อสื่อสารกับประเทศเหล่านี้ยังไม่สะดวกสบายดังเช่นทุกวันนี้ คนไทยส่วนใหญ่จึงไม่ใคร่ทราบเรื่องราว หรือติดตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ของประเทศตะวันตกได้ทัน นอกจากจะไต่ขโมยหรือรับรู้อะไรบ้างซึ่งถ่ายทอดจากคำบอกเล่าของพ่อค้าต่างชาติ ซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีนอีกทอดหนึ่ง "ประเทศสยามในครั้งนั้นยังมีสภาพอย่างประเทศสมัยกลาง สนใจต่อโลกภายนอกเล็กน้อย ประเทศสยามแทบจะจำความสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศที่ได้เคยมีมาไม่ได้ คงจำแต่วิธีใช้ปืนใหญ่ ปืนเล็ก วิธีปรุงยาไม้ก็ขนาน และวิธีทำขนมแบบฝรั่ง ๒ - ๓ ชนิดเท่านั้น ความสัมพันธ์ทางการทูตที่มีอยู่ก็เพียงกับประเทศจีนเท่านั้น และมีได้ติดต่อทางการค้ากับประเทศใด นอกจากกับประเทศจีนและประเทศอินเดีย"^๑ ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๑ (ค.ศ. ๑๘๒๘) คนไทยส่วนใหญ่แทบไม่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับพวกฝรั่ง เลยถือว่าใคร่ แมว่าจะมีฝรั่ง เช่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ A.B. Griswold King Mongkut of Siam (Asia Society : 1961), หน้า ๒.
"At that time Siam was still a medieval country with little interest in the outside world. She remembered almost nothing of those contacts except how to cast cannon and use musketry, how to make up one or two medical recipes and how to prepare a certain kind of French confectionerys. She had no diplomatic relations with any country except China, no commerce with any countries but China and India."

การอส เกอ ซิลไวรา กงฟู่อไปรตุเกส มิซันนาวีชาวยุโรป และพ่อค้าไปรตุเกส
 ที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยบ้างก็ตาม แต่ก็ไม่ปรากฏว่าคนไทยคนหนึ่งคนใดจะพูด
 ภาษายุโรปภาษาใดภาษาหนึ่งได้ หรือรู้เรื่องเมืองฝรั่งเลย เหตุการณ์ภายนอก
 ที่จีนตองพ่ายแพ้ในการทำสงครามครั้งแรกกับอังกฤษ ในพ.ศ. ๒๓๘๕ (ตามสนธิ
 สัญญานานกิง จีนตองยอมยกเกาะสองกงไห่ให้อังกฤษ และตองยอมเปิดเมืองท่า
 ๕ เมือง คือ เอหมิง กวางตุ้ง ชูเจา เชียงไฮ่ นิงโป ไห่ซาวทางประเทศคาชาย)
 ชาวไทยทั่ว ๆ ไปก็ยังคงหลงเชื่อคำโฆษณาของชาวจีนที่ว่า รัฐบาลจีนยอมทำสัญญาด้วย
 ก็เพื่อจะตัดความยุ่งยาก แยกคลุมคนไทย "หัวใหม่" ไม่เพียงแต่เชื่อว่าจีนพ่ายแพ้
 อย่างราบคาบเท่านั้น ยังเชื่อแน่อีกว่า อำนาจและอิทธิพลตะวันตกกำลังแผ่เข้ามา
 ในดินแดนส่วนนี้ของโลก คนไทย "หัวใหม่" เหล่านี้มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และหลวงนายสิทธิ (สมเด็จ
 เจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕) บุคคลทั้ง ๓ ทรงมีพระทัยและมันใจ
 ว่าถึงเวลาแล้วที่ชาวไทยควรพยายามศึกษาหาความรู้อันเกี่ยวกับประเทศตะวันตก
 ทั้งนี้เพื่อจะได้เตรียมตัวรับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศตะวันตกได้ในอนาคต^๑

ต่อไปนี้จะได้พิจารณาว่าอะไรเป็นปัจจัยส่งเสริมให้คนไทย "หัวใหม่"
 มีความรู้ ความคิดและคตินิยมที่บ่งเกิดจากคนไทยทั่ว ๆ ไปในสมัยเดียวกัน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในพวก
 "หัวใหม่" เมื่อยังทรงพระเยาว์ก็เช่นเดียวกับพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์ได้รับการศึกษาตามแบบโบราณ เมื่อทรงผนวชก็ได้ศึกษาภาษาทาง
 พุทธศาสนา และพระไตรปิฎกจนทรงแตกฉานยอดเยี่ยมอย่างไม่มีใครเสมอเหมือน
 สิ่งสำคัญที่ทำให้พระองค์มีความรู้ความคิดเห็นกว้างขวางติดกับคนในสมัยนั้น ก็คือ

^๑ The Executive Committee of the Eight Congress Siam :
General and Medical Features....., หน้า ๓๗ - ๓๘.

พระองค์ทรงแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ และได้ทรงคบหาสมาคมกับชาวต่างประเทศ ชาวต่างประเทศที่ทำหน้าที่เหมือน "ครู" ศรัทธาที่จะเผยแพร่วิชาความรู้ตะวันตก ต่าง ๆ ในขณะนั้น ไม่มีใครอื่นนอกจากพวกมิชชันนารีอเมริกัน

ตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ไม่เคยปรากฏว่า คนไทยจะได้เรียน ภาษาและวิชาแบบตะวันตกมาก่อนเลย จริงอยู่ภาษาและวิชาทางตะวันตกเคย เขามาแพร่หลายในเมืองไทยครั้งหนึ่งแล้ว ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์แห่ง กรุงศรีอยุธยา ผู้ที่ทำหน้าที่ "ครู" ในครั้งนั้น คือพวกบาทหลวงฝรั่งเศส แต่เมื่อ สิ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อิทธิพลทางภาษาและวิชาการตะวันตกที่บาทหลวง ฝรั่งเศสนำมาเผยแพร่ก็สิ้นสุดลง ประเทศไทยยังคงดำเนินตามรอยเก่า จนกระทั่ง "มิชชันนารีอเมริกัน" เขามาทำหน้าที่เหมือน "ครู" เผยแพร่วิชาการต่าง ๆ แก่ คนไทยอย่างไม่เลือกหน้า ศาสตราจารย์ เจสดี แคลสเวลล์ เป็นมิชชันนารีผู้หนึ่ง ที่มีโอกาสสอนภาษาอังกฤษ และได้แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับ "เจ้าฟ้ามงกุฎ" ผู้ซึ่งจะเป็นประมุขของประเทศ ในเวลา ๑ ปี กับ ๖ เดือน ที่ทรงเรียนภาษาอังกฤษ และแลกเปลี่ยนความรู้กับมิชชันนารี มีผู้กล่าวว่า "อนาคตของประเทศสยาม ขึ้นอยู่กับชั่วโมงเหล่านี้ ซึ่งครูมิชชันนารีผู้ใกล้ชิดกับศิษย์ทรงอุตสาหกรรมและ นานาชมเชย และสนพระทัยในวิชาการต่าง ๆ ได้สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่าง สนิทสนม" การที่พระองค์ทรงเรียนรู้ภาษาอังกฤษ และไม่ทรงรังเกียจที่จะ แสวงหาความรู้จากพวกมิชชันนารี ย่อมเป็นแนวทางให้องค์ประมุขของชาติในอนาคต

McFarland, Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928....., หน้า ๒๐ - ๒๑, "So much of the future of Siam in Providence was to hinge on those hours of intimate intercourse between the faithful missionary teacher and his illustrious and most diligent pupil that all of the particulars are of interest."

มีแนวความคิดใหม่ ๆ นอกจากจะเรียนรู้กับพวกมิชชันนารีแล้ว หนทางที่ทรง
รู้เรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศนั้น สมเด็จพระยาคัมภราชานาภาพทรงสันนิษฐาน
ว่า "คงทรงหนังสือชาวที่ฝรั่งพิมพ์ในเมืองจีน และสิงคโปร์ ปีนัง เป็นต้น กับทั้งที่
ไต่ทรงสนทนาสมาคมกับฝรั่ง ทรงทราบประวัติการณ์ที่ฝรั่งมาทำทางตะวันออกนี้ และ
ความเห็นของฝรั่งอยู่เสมอ เมื่อครั้งทรงตรวจหนังสือที่ไทยไต่ตอบกับ เซอร์ เจมส์บรุก
คิงตระหนักแนพระหฤทัยตามที่ทรงคาดไว้แต่ก่อนว่า อังกฤษคงจะมาเกี่ยวข้องกับเมืองไทย
เหตุการณ์ที่ปรากฏในชั้นหลังสื่อให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไต่ทรงคำริเห็นมาแล้วแต่ยังทรงผนวชว่าไทยคงต้องทำหนังสือสัญญาทำกับอังกฤษควย
จำเป็น ขอนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็อาจจะทรงพระราชดำริเช่นนั้น
เหมือนกัน แต่เห็นว่าถ้าทำหนังสือสัญญาตามขอความที่อังกฤษปรารถนาจะเกิดความ
ฉิบหายในบานเมือง และบางที่จะยังเชื่อคำพวกจีนว่าอังกฤษมีกำลังมากทางทองทะเล
ถ้ารักษาปากน้ำใหม่คงอย่าให้เรือรบขึ้นมาถึงพระนครไต่ก็จะต้องปิดกั้น จึงไม่ยอม
ทำหนังสือสัญญากับ เซอร์ เจมส์บรุก ว่าตามหลักฐานที่ปรากฏในครั้งนั้น พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวที่ทรงคำริเห็นว่า ประเทศสยามจะ
ปิดกั้นไต่ แต่ควยทำให้ฝรั่งนับถือ แต่ในเวลาครั้งนั้นทรงผนวชไม่มีกิจเกี่ยวข้อง
ในภาระการบ้านเมืองก็เนื่องอยู่" กล่าวไต่ว่า เวลาที่พระองค์อยู่นอกราชบัลลังก์
เป็นเวลาทองที่พระองค์ทรงศึกษา และเตรียมดูทางทั้งในเรื่องภายในประเทศ
และการต่างประเทศ ไต่ทรงปลูกฝังมิตรภาพและรับอารยธรรมตะวันตก เพื่อ
เป็นทางนำความเจริญมาสู่ประเทศไต่เหมาะสมควรกับกาลเวลา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอีกพระองค์หนึ่งในจำพวก "หัวใหม่" พระองค์ท่านทรงเป็นพระอนุชารวมพระมารดาเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ไต่ทำราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความชอบจึงโปรดตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิสริยยศสรศักดิ์ ไต่บังคับบัญชากรมทหารแมนเป็นหน้า ปืนหลัง "สมเด็จพระปิ่นเกล้า" ทรงกว้างขวางในหมู่ชาวต่างประเทศ และทรงศึกษาภาษาและวิชาการตะวันตกกับพวกมิชชันนารีอเมริกันเช่นเดียวกับสมเด็จพระเชษฐา พระองค์มีพระหฤทัยรักการเล่าเรียนคนควาในศาสตร์ตะวันตกทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาทหาร และวิชาวิทยาศาสตร์ ความเห็นของ เซอร์ จอน เบอริง มีต่อสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า การที่ทรงคบหาสมาคมกับชาวต่างประเทศและทรงพยายามศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ไต่ส่งเสริมให้พระองค์ซึ่งเฉียบแหลมตามธรรมชาติอยู่แล้ว มีความคิดเฉียบแหลมกว้างขวางยิ่งขึ้น ในบริเวณวังของพระองค์มีโรงงานหลายอย่าง เช่น โรงงานตีเหล็ก โรงงานกลึงเหล็ก โรงงานไม้ โรงงานเหล่านี้ใช้พวกทาสทำ ในห้องหนึ่งมีเครื่องจักรไอน้ำยาว ๒ ฟุตครึ่ง ประดิษฐ์ขึ้นโดยพระองค์เองทั้งสิ้น^๒ วิชาช่างต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่ง ก็เป็นอีกวิชาหนึ่งที่ทรงโปรดและสามารถต่อเรือแบบฝรั่งไต่ควยพระองค์เอง ปรากฏในบันทึกของ นายแพทย์ เฮาส์ ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ (ค.ศ. ๑๘๔๘) ดังนี้ :-

๑ Sir John Bowring. The Kingdom and People of Siam Vol I ,
หน้า ๔๔๓.

๒

George Haws Feltus, Samuel Reynolds House , หน้า ๕๕.

"เช้าวันนี้เราได้เห็นสิ่งใหม่ในแม่น้ำคือ เรือกลไฟจำลองขนาดเล็กยาวไม่เกิน ๒๐ ฟุต มีปล่องและพวงมาลัยถือท้าย แล่นทวนน้ำไปอย่างคล่องแคล่ว เจ้าฟ้านอนนั่งถือพวงมาลัย เป็นเรือกลไฟพื้นเมืองลำแรกในแม่น้ำที่เจ้าฟ้านอนทรงสร้างขึ้นเอง"

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดที่จะคบหาสมาคมกับฝรั่งจนทรงรูเรื่องฝรั่งดี ความนิยมตะวันตกของพระองค์อาจเห็นได้จากที่พระองค์ถึงกับพระราชทานนามโอรสองค์แรกว่า "ยอร์ชวอลอิงตัน" ตามชื่อประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกา พระโอรสพระองค์นี้ได้เสวยพระนามว่า "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าชายยอชยศวรราชโอรสรัตนราชกุมาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พ.ศ. ๒๔๐๔ ในรัชกาลที่ ๕ ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญชาวต่างประเทศผู้หนึ่งกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงมีรสนิยมทางตะวันตก และทรงกว้างขวางในหมู่ชาวตะวันตกยิ่งกว่าสมเด็จพระเชษฐาเสียอีก กวญเหตุที่ทรงโปรดการศึกษาคนคณา พระองค์จึงทรงสร้างห้องสมุดแบบฝรั่งที่คีเล็ค ยิ่งกว่านั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเป็นคนไทยอีกองค์หนึ่งที่ทรงเอาพระทัยใส่ในการต่างประเทศ ต่อไปนี้เป็นชาวลงหนังสือพิมพ์สิ่งคไปร์เกี่ยวกับพระองค์ท่านว่า "มิสเตอร์โร เบิร์ตครั้งเป็นทูตเข้าไปในประเทศสยาม เมื่อคฤศศักราช ๑๘๓๓ (พ.ศ. ๒๓๗๖) ได้กล่าวถึงพระองค์ดังนี้ :- มีนิสัยโปรด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House....., หน้า ๒๑.
"This a.m. we saw something new on the river a little model steamboat, not twenty feet long with smokepipe, paddler wheel, all complete, steaming bravely against the tide, with H.R.H. Chao Fah Noi sitting at the helm. It was the first native steamer in the meinam entirely his own construction."

^๒ Abbot Low Moffat Mongkut the King of Siam....., หน้า ๕๐

การสนุกเฮฮา ประกอบกับความสามารถเป็นอันมาก ทรงเป็นเพื่อนกับวิชาเครื่องกล และวิทยาศาสตร์ และมีระหัดยไมตรีกับชาวต่างประเทศเช่นเดียวกับพระเจ้า" เมื่อประมวลการศึกษาและพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วเป็นที่แน่นอนว่า พระองค์เป็นเจ้านายไทยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกจาก "ครู" ของพระองค์ คือ มิชชันนารีอเมริกัน

หลวงนายสิทธิ (สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ช่วง บุนนาค) เป็นขุนนางหนุ่มอีกคนหนึ่งที่ได้เรียนและคบหาสมาคมเป็นที่ชอบพอในหมู่ชาวต่างประเทศ เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ท่านผู้หญิง จัน เป็นมารดา เกิดใน พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๑ ถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ การศึกษาชั้นแรกของขุนนางหนุ่มผู้นี้เป็นทำนองเดียวกับคนไทยสมัยนั้นทั่ว ๆ ไป คือศึกษาตามวัด ส่วนวิชาอื่นนั้นสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงประทานความเห็น ว่า "คงจะได้ศึกษาราชการที่เกี่ยวกับชาวต่างประเทศและกระบวนการปกครองหัวเมืองในสำนักของบิดา เป็นวิชาสำคัญสำหรับตัวมาแต่แรก"^๒ ท่านผู้นี้ได้คบหาสมาคมชอบพอกับพวกมิชชันนารีอเมริกัน และได้พยายามเรียนภาษาและวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งจนชำนาญอย่างไม่มีตัวสู้ และได้เป็นต่อเรือมาจนถึงรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ บันทึกของหมอบรัดเลย์ โคกกลางถึงท่านผู้นี้ว่า

"วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ วันนี้มีขุนนางไทยหนุ่มคนหนึ่งมาหา..... ขุนนางหนุ่มผู้นี้หาทางคบหา เยี่ยมแหว่ม พูจจาไฟเราะ เมื่อแรกมาถึงได้สนทนากับพวกมิชชันนารีอยู่สักพักหนึ่ง ครั้นจวนจะกลับ จึงได้สนทนากับ ยอน แบบคิสต์

^๑ ชาวหนังสือพิมพ์สิงคโปร์ พ.ศ. ๒๓๕๔ ม.จ.หญิง พิมพ์พรรัตน์
 ทรงแปลเป็นภาษาไทย
^๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ประวัติสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (โสภณพิพรรฒธนากร : ๒๔๗๒), หน้า ๒.

ผู้ชายในร้านขายยา ตอนที่คุยกับแบบคิสต์นี้เอง ขุนนางหนุ่มคนนั้นได้บอกว่า
 ตัวท่านคือหลวงนายสิทธิ บุตรหัวบ่ของเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวง
 การต่างประเทศ ฟังกลับมาจากจันทบุรีโดยเรือ ที่ไปต่อมาจากที่นั่นซึ่งให้ชื่อว่า
 "อาเรียล" ส่วนบิดาของท่านยังคงอยู่ที่จันทบุรี เมื่อพวกมิชชันนารีรู้เข้าเช่นนี้
 จึงเชื่อเชิญให้อยู่สนทนากันเสียก่อน ท่านก็ยอมอยู่สนทนาด้วยอีกกรุหนึ่ง ขณะเมื่อ
 จะลาไปได้เชิญให้พวกมิชชันนารีไปเที่ยวที่บ้านของท่านบาง

วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ วันนี้พวกมิชชันนารีได้ไปหาหลวง
 นายสิทธิยังบ้านของท่าน บ้านของหลวงนายสิทธินี้ใหญ่โตงดงามมาก ที่หน้าบ้าน
 เขียนป้ายติดไว้ว่า "บ้านหลวงนายสิทธิ ขอเชิญท่านสหายทั้งหลาย" ที่บ้าน
 หลวงนายสิทธินี้พวกมิชชันนารีใครจักคนก็ ๆ อีกหลายคน ข้อที่พวกมิชชันนารีรู้สึก
 ชอบพอและรักใคร่ท่านมาก" ก็ยรรยงในการตอบเรือ ปรากฏในเอกสาร
 มากหลาย เรือ "อาเรียล" หรือ "เรือแกลวกลางสมุทร" เป็นเรือกำปั่นบริก
 ลำแรกที่หลวงนายสิทธิได้นำถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๗๘ หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า "เรืออาเรียลนี้เป็นเรือลำแรกที่ทำเทียม
 เรือฝรั่ง หลวงนายสิทธิไม่มีแบบคี่ แต่เพียงจดจำแบบเรือฝรั่งลำโน้นนิดค่านั้นน้อย
 แล้วมาทำขึ้นถึง เช่นนั้นก็นับว่าทำพอใช้ทีเดียว หลวงนายสิทธิผู้นี้เป็นคนฉลาด
 ไหวพริบนัก คนไทยออกจะฉลาดเทียมฝรั่งแล้ว นอกจากเรืออาเรียลที่นำมา
 ถวายทอดพระเนตร หลวงนายสิทธิยังได้ตอบเรืออื่น ๆ ที่เมืองจันทบุรีอีกเป็น
 จำนวนมาก น้ำหนักตั้งแต่ ๓๐๐ ตัน ถึง ๕๐๐ ตัน.....วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๓๗๘ วันนี้พวกมิชชันนารีไปดูเรือรบซึ่งหลวงนายสิทธิถืออยู่เมืองจันทบุรี

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกัน
 เข้ามายังประเทศไทย" (กิตติสาร : ๒๔๕๓), หน้า ๒๗ - ๒๘.

เมื่อเร็ว ๆ นี้ เรือสำเภาที่มีน้ำหนัก ๗๐๐ ถึง ๘๐๐ ตัน คาดกันว่าจะเป็นเรือที่ไรการ
 ใดดี และเป็นเกียรติยศแก่ผู้อื่นเป็นอันมาก" สำหรับหลักฐานอื่นที่แสดงว่าท่านได้
 เรียนภาษาอังกฤษกับมิชชันนารีอเมริกันจนสามารถอ่านคำร่าคอเรือฝรั่งได้หรือไม่นั้น
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์ได้ทรงถามว่า "จะรู้ภาษาอังกฤษเพียงใดทราบ
 ไม่ได้ ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านพูดภาษาอังกฤษกับฝรั่งคนหนึ่ง ดูเหมือนจะพอพูด
 สนทนาปราศรัยได้"

พิจารณาจากกิจกรรมของกลุ่มคนไทย "หัวใหม่" แล้วจะเห็นว่า
 เจ้านายและขุนนางกลุ่มนี้มีใครบ้าง เกือบที่จะคบค้าสมาคมกับพวกมิชชันนารีซึ่งยึด
 อุดมคติที่ว่า "จะปลุกจิตใจและความคิดที่นอนหลับอยู่ให้ตื่นขึ้น และให้เคยชินต่อ
 การใช้ความคิด.....ตลอดจนบอกความรู้ที่เป็นประโยชน์ และพิสูจน์ให้เห็น
 สภาพความเป็นอยู่และสติปัญญาของผู้สร้างโลก ซึ่งเป็นสัจธรรมที่พุทธศาสนิกชน
 ทุกคนปฏิเสธ" ความเชื่อกังกล่าวบังเกิดผลดีต่อคนไทยและประเทศไทยเกิน
 ความคาดหมายของพวกมิชชันนารีที่เคียว กล่าวคือ คนไทยที่มาเป็น "ศิษย์" หรือ
 ใ้คนเคยกับพวกมิชชันนารีได้กลายเป็นพวกที่มีความคิดเห็นก้าวหน้า และต่อมา
 หลายคนก็ได้เป็นรัฐบาลีหมของประเทศ

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘ - ๓๘.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์, ประวัติสมเด็จพระเจ้าพระยา
 บรมมหาศรีสุริยวงศ์..... หน้า ๑๐.

^๓ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House....., หน้า ๕๖.
 "waking up their dormant minds and accustom them to think, as well as
 to impart useful information and to set before them the great proof of
 the existence and wisdom of the creator, a fundamental truth all
 Buddhists deny."

เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ หนังสือพิมพ์ลิงคอล์น พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้วิจารณ์ รัฐบาลซึ่งมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นองค์ประมุขว่า "ในยุโรป ไคคงศาตกอสมานานแล้ว อยากให้เจ้าชายทั้งสองนี้ขึ้นทรงอำนาจในประเทศสยาม เพราะจะเป็นที่ค้ำค้ำหมายไคว่า บ้านเมืองจะเริ่มเขาสสมัยใหม่อันรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อน เจ้าชายทั้งสองพระองค์นี้ ไคเตรียมพระองค์มานานแล้ว เพื่อให้สมแก่ฐานะสูงที่ทรง รับอยู่ในเวลานี้ คือทรงศึกษาและคักคอกับชาวยุโรป และชาวอเมริกันผู้มีปัญญา ซึ่งเขาไปในเมืองของพระองค์" "เจ้าชายทั้งสอง" ที่หนังสือชาวลิงคอล์น กล่าวถึง ไคแก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว "ชาวอเมริกันผู้มีปัญญา" ไคแก่ มิชชันนารีอเมริกันผู้ซึ่ง ทั้งสองพระองค์นี้ เป็นหนทางเรียนรูเรื่องราวต่างประเทศ วาระที่พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ อิทธิพลของประเทศตะวันตกกำลัง เขาคกรอบำคินแดนทางตะวันออกมากขึ้นทุกขณะ ความรู้ ความคักคสมัยใหม่ที่ พระองค์ทรงไครับมาก่อนไคทำให้พระองค์ทรง เป็นกษัตริย์ไทยพระองค์เดียวทาง อาเซียตะวันออกเฉียงไคที่ทรงรักษาความปลอดภัยของประเทศไว้ไค

ข. ขวบเหลือราชการแผนคินค่านทางประเทศ

ในรัชการที่ ๓ มิชชันนารีอเมริกันคนแรกที่ได้เป็นค้ำ และแปล เอกสารราชการเกี่ยวกับทางประเทศให้รัฐบาลไทย คือ "หมอยอน" หรือ ศาสตราจารย์ จอห์น เทเลอร์ โจน "หมอยอน" ไครับแต่งตั้งให้อยู่ในคณะ

ชาวหนังสือพิมพ์ลิงคอล์น พ.ศ. ๒๓๕๔ ม.จ.หญิงพรพิมลพรรณราชนี้ ทรงแปลเป็นภาษาไทย.

เจรจาทำสนธิสัญญากับทุกทางประเทศถึง ๒ คราว คือ เมื่อคราวที่สหรัฐอเมริกา
 ส่ง นายโยเซฟ บาลเลสเตอร์ (Joseph Ballestier) พร้อมด้วยคณะซึ่ง
 ประกอบด้วยศาสตราจารย์ วิลเลียม คีน มิชชันนารีอเมริกันซึ่งทำหน้าที่เลขานุการ
 เขามาเจรจาทำสนธิสัญญากับรัฐบาลไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐)
 คราวหนึ่ง และเมื่อคราวที่ เซอร์ เจมส์ บรุก ทูตอังกฤษซึ่งเขามาเจรจาขอแก้
 สนธิสัญญาคราวหนึ่ง มิชชันนารีที่เข้าร่วมในการเจรจาทำสนธิสัญญามีชื่อในจดหมายเหตุ
 ที่คัดมาดังนี้

"โยเซฟบาลเลสเตอร์ทูตขึ้นจากเรือ เอามิชชันนารีหมอสमित บุกร เลี้ยง
 มิชชันนารี หมอยอน ซึ่งอยู่ที่กรุงฯ แรกก่อน ถือบราชสาส์นเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกัน
 มามือหนึ่ง ถือบของโยเซฟบาลเลสเตอร์ทูตขึ้นรักแร้มาคั้นหนึ่ง เดินตามหลังขึ้นไปบน
 หอนั่ง แต่มิชชันนารี หมอกิน มิชชันนารี หมอยอน มิชชันนารี หมอมะทุม มาคอยอยู่
 ก่อนแล้ว"

เมื่อขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ มิชชันนารีอเมริกันได้มีส่วนช่วยเหลือราชการ
 คานทางประเทศมากยิ่งกว่าครั้งใด ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงวางพระราชหฤทัยในพวกมิชชันนารีอเมริกันมาก ถึงความในหนังสือของ
 นางแอนนา ลีโอโนเวนส์ ครูสตรีชาวอังกฤษจากสิงคโปร์ได้เขียนในหนังสือ ชื่อ
 "ครูสตรีชาวอังกฤษในราชสำนักไทย" ตอนหนึ่งว่า :-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ "เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์"
 (โสภณพิพรรฒธนากร : ๒๔๗๘). หน้า ๗๕.

"กษัตริย์องค์ใหม่มีใ้ทรงล้มมิตรสหาย และครูบาอาจารย์ของพระองค์ คือ พวกมิชชันนารีชาวอเมริกัน พระองค์ทรงรับสั่งให้พวกมิชชันนารีเหล่านี้เข้าเฝ้า และทรงขอบใจพวกมิชชันนารีที่ได้สอนความรู้ทาง ๆ ให้พระองค์ ได้ทรงรับรองต่อ พวกมิชชันนารีว่า พระองค์มีพระราชประสงค์อันแรงกล้าที่จะทรงปกครองประเทศ ตามแบบปรมิตตาญาสิทธิราชของประเทศอังกฤษ" เมื่อสมเด็จพระนางวิคตอเรีย แห่งประเทศอังกฤษได้ส่งพระราชสาส์นแด่กษัตริย์ที่พระองค์จะส่งคณะทูตมาแก้ไข สนธิสัญญาที่ได้ทำไว้ในรัชกาลที่ ๓ ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งให้ นายแพทย์เฮาส์ คัดลอกพระราชสาส์นควยลายมือที่ชัดเจนอ่านง่าย" ครั้งหนึ่งเสียก่อน ตามความเห็นของนายแพทย์เฮาส์ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสามารถอ่านและเขียนได้ก็จริง แต่พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชสาส์นที่มาจากต่างประเทศคัดลอกควยลายมือที่เคยชิน เพื่อ ป้องกันความเข้าใจผิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มักโปรดให้ นายแพทย์เฮาส์แปลหนังสือหรือแปลเอกสารราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเมือง หรือวิทยาศาสตร์จากนิตยสารภาษาอังกฤษอยู่เสมอ หรือมีฉะนั้นก็ทรงขอให้รายงาน ชาวที่พวกมิชชันนารีได้รับจากต่างประเทศ งานใดที่ตอบพระราชสาส์นไปยังประมุข ของประเทศต่าง ๆ เช่น พระราชสาส์นที่มีไปยังพระนางวิคตอเรียแห่งประเทศ อังกฤษ หรือประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา พวกมิชชันนารีอเมริกันมักเป็นผู้ได้รับ มอบหมายจากราชสำนักไทย ยิ่งกว่านั้นมิชชันนารีอเมริกันยังได้รับยกย่องจาก รัฐบาลไทยให้วินิจฉัยเหตุการณ์และเป็นที่ปรึกษางานราชการต่างประเทศอยู่เสมอ^๓

^๑ Anna Leonowens, The English Governess at the Siamese Court (London: Arther Barber Ltd: 1870), หน้า ๒๐๘. "Nor did the newly crowned sovereign forget his friends and teachers, the American missionaries. He sent for them, and thanked them cordially for all that they had taught him, assuring them that it was his earnest desire to administer his government after the model of the limited monarchy of England"

^๒ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House....., หน้า ๑๓๖.

^๓ George Haws Feltus, Samuel Reynold House....., หน้า ๒๑-๒๒.

การเปิดประเทศทำสนธิสัญญาครั้งสำคัญกับประเทศอังกฤษ
 ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) นั้น รัฐบาลไทย ได้ขอร้องให้
 มิชชันนารีอเมริกันเข้าร่วมเจรจาในฝ่ายไทย มิชชันนารีที่ได้รับเชิญให้ร่วมงาน
 การเจรจากับประเทศอังกฤษครั้งนี้ปรากฏชื่อในจดหมายตอบขอใจของ เซอร์
 จอน เบอริง ลงวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) ที่มีไปยังมิชชันนารี ดังมี
 รายนามต่อไปนี้ นายเจ. เอช. ซานเคลอร์ หมอสมิท นายโรเบิร์ต เทลฟอร์ด
 หมอบริดเลย์ ศาสตราจารย์แมตทูน และนายอชเมอร์ (Ashmore)
 หลักฐานที่ได้จากบันทึกของนายแพทย์เฮาส์บิงว่า นายแพทย์เฮาส์บิงเป็นอีกคนหนึ่งที่ได้
 นำร่างสนธิสัญญาตลอดคืนและจากปากคำของ เซอร์ จอน เบอริง อีกคนหนึ่งที่ได้
 ถึงนายแพทย์เฮาส์บิงว่า "ครั้งหนึ่งรัฐบาลไทยได้ไปตามสภาพบุรุษชาวต่างประเทศ
 ผู้มีนามซึ่งความคิดเห็นของเขาได้รับการยกย่องมาก และในท่ามกลางคนจำนวนมาก
 ที่กำลังเจรจากัน สภาพบุรุษชาวต่างชาติคนหนึ่งแทบจะเป็นตัว เซอร์ จอน เบอริง เองในขณะ
 การปรึกษากันถึงข้อเสนอต่าง ๆ "

เมื่อขึ้นรัชกาลที่ ๕ ความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ระหว่างมิชชันนารี
 อเมริกากับพระเจ้าแผ่นดินไทยดำเนินไปด้วยดี เห็นได้จากเมื่อ หมอบริดเลย์ได้
 ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๔๑๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 สิ่งของกับทรัพย์ส่วนพระองค์ทำศพอย่างมีเกียรติ เมื่อ "หมอจันตะเล" ซึ่งเคยเป็น
 ครูสอนภาษาอังกฤษของพระองค์ ทูลลากลับสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ พระองค์
 ก็ได้โปรดพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์รวม ๑,๐๐๐ เથીรียู เช่นเดียวกับ
 ศาสตราจารย์ วิดเลียม คีน เขาเผ่าทูลลากลับสหรัฐ ในพ.ศ. ๒๔๒๗ พระองค์
 ก็ได้โปรดพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เนื่องในโอกาสนั้นด้วย

๑ เรื่องเดียวกัน; หน้า ๑๓๓. "one occasion he sent for a foreign gentleman whose opinion he greatly valued and in the presence of many persons entered upon a dialogue in which the foreign gentleman was to impersonate John Bowring in a discussion of the expected proposal"

บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนมากก็เคยเป็น "ลูกศิษย์" หรือผู้เคยกับมิชชันนารีอเมริกันตามคำบอกเล่าของนายแพทย์เฮาส์ว่า "ประกอบ ความสำเร็จราชการแทน พระองค์ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ อธิบดีกรมศาสนา และผู้บัญชาการมณฑล ทหารบก"

จะเห็นว่ามิชชันนารีอเมริกันได้รับการยกย่องและไว้วางพระราชหฤทัยจาก พระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นการส่วนพระองค์ และรัฐบาลไทยทุกสมัย ความสัมพันธ์อัน ไกลซึ้งระหว่างมิชชันนารีอเมริกันและราชสำนักไทยดังกล่าวยอมหมายถึงการ เริ่มต้น สัมพันธภาพอันดียิ่งระหว่างประเทศทั้งสอง

มิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้วางรากฐานทางการทูตและสัมพันธภาพอันดี
ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา

ก่อนที่ประเทศไทยจะมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหรัฐอเมริกาเป็นทาง การนั้น มิชชันนารีอเมริกันได้เข้ามาเปิดความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างไทยกับสหรัฐ อยู่นานแล้ว หากมิใช่ระดับรัฐบาลต่อรัฐบาล แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนไทย กับคนอเมริกัน ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีอเมริกันได้ติดต่อสัมพันธ์กับคนไทยและ เข้ากับ คนไทยได้อย่างแนบเนียน^๒

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลเริ่มมีเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ (ค.ศ. ๑๘๓๓) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สหรัฐอเมริกาได้ ส่งนายเอ็ดมันต์ รอเบอร์ต เป็นรัฐทูตพิเศษเข้ามาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า กับไทยและได้ลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๖

^๑ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House....., หน้า ๑๘๓.

^๒ สารานุกรม ฉบับที่ระลึก ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ "ประวัติความสัมพันธ์ระหว่าง ไทยกับสหรัฐอเมริกา" (กระทรวงการต่างประเทศ ๒๕๐๓), หน้า ๑๒๒.

(ค.ศ. ๑๘๓๓) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สหรัฐอเมริกา
 โดส่งนายเอ็ดมันด์ รุอเบอร์ต เป็นรัฐทูตพิเศษเข้ามาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและ
 การค้ากับไทยและโคลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๓๗๖ นับเป็นสนธิ
 สัญญาระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา หลังจากที่ โยเซฟ บาเลสเคีย
 เข้ามาขอแก้สนธิสัญญา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๕๐) แต่ไม่สำเร็จต้องเดินทาง
 กลับสหรัฐแล้ว ประธานาธิบดี แฟรงคลิน เพียซ (Franklin Pierce)
 ก็โด้ส่งนาย เทาเซ่น แฮริส (Townsend Harris) เป็นรัฐทูตพิเศษมา
 ขอแก้สนธิสัญญาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ก่อนที่จะเดินทางกลับ คณะทูต
 จากสหรัฐอเมริกาได้รับทราบว่า รัฐบาลไทยมีความชื่นชมและรำลึกถึงคุณงามความดี
 ของมิชชันนารีอเมริกันอยู่มาก และนายเทาเซ่น แฮริส ได้เรียนรว่าสมควรที่จะ
 ให้มิชชันนารีไกรศึกษาสิทธิที่จะติดตามงานของเขาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นคณะทูต
 อเมริกันจึงลงมติประกาศแต่งตั้งให้ศาสนาจารย์ สตีเฟน แมตทูน มิชชันนารีอเมริกัน
 ซึ่งอยู่ในเมืองไทยได้ ๑๐ ปีแล้ว เป็นกงสุลประจำประเทศไทย เมื่อเดือนพฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๓๘๘ ดังนั้น ศาสนาจารย์ แมตทูน จึงเป็นกงสุลอเมริกันคนแรกในประวัติ
 การสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา บันทึกของศาสนาจารย์
 แมตทูน เมื่อได้รับตำแหน่งการเมืองในประเทศไทยว่า

"การทูตและการเมืองโคตกอยู่ในหน้าที่ของข้าพเจ้าโดยที่มีไค่แสง
 หาเลย ข้าพเจ้าหวังว่า ข้าพเจ้าจะไม่ลืมหน้าที่อันสูงส่งกว่าที่ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติ
 มาแล้ว"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ Carl Crow, Harris of Japan, the life of Townsend Harris....., หน้า ๕๘.

๒ Kenneth E. Wells History of Protestant Work in Thailand (Church of Christ in Thailand, 1958)....., หน้า ๒๖. "Diplomacy and Politics have come to me without any seeking on my part and I hope I will not forget my higher duties while engaged in them."

การที่ศาสนาจารย์ แมตตูน ได้รับตำแหน่งทางการ เมืองเพิ่มขึ้นอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและคนไทยมีความยินดีอย่างยิ่งควยความรู้สึกทวาทอันเกี่ยวกับความรับผิดชอบตามสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาโดยไปเมื่อศาสนาจารย์แมตตูน ดำรงตำแหน่งกงสุลสหรัฐ เพื่อปฏิบัติตามสนธิสัญญานั้น พระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีไปยังประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ทรงกล่าวถึงศาสนาจารย์แมตตูนในหน้าที่ทางการ เมืองว่า

"..... ทูตของท่านในวันนั้นได้ทำหนังสือยื่นชี้ตัวตั้งแต่งกรมคุณ คนหนึ่งอยู่ในครุสอนศาสนาพวกอเมริกันซึ่งเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ กว่า ๑๐ ปีแล้ว ให้ได้รับยศเป็นที่กงสุลอเมริกันอยู่พระนครนี้ กรมคุณนั้นได้รับเพื่อจะปฏิบัติผู้ ครองเมืองฝ่ายท่านควยก็เต็มตามการทูตทุกอย่าง อนึ่ง กรมคุณได้สัญญากับ กรุงสยามรับเป็นระกระทำแทนทูตของท่าน เพื่อจะส่งพระราชสาส์นและเครื่อง มงคลราชบรรณาการของกรุงสยามไปให้ถึงท่าน ให้ท่านได้รับในเวลาเมื่อ พระราชสาส์นและ เครื่องมงคลราชบรรณาการนั้นจักแจ้งสำเร็จภายหลัง.....

บัดนี้กรุงสยามขอปฏิญญาทำให้แน่ใจมาแก่ท่านและผู้อื่นที่จะได้อ่าน พระราชสาส์นนี้ว่า ทางไมตรีอันตรงและสัตยาการคาขายที่แก้ไขให้ดีขึ้นในครั้ง นี้ที่จะให้เป็นไปควยดีในระหว่างอยู่ในทิศเทศอเมริกาและแผ่นดินสยามนั้น ขอใญ่ ครองอยู่ในทิศเทศอเมริกาซึ่งเป็นบ้านเมืองใหญ่มีอำนาจมาก และเป็นเมืองตั้งอยู่ ในยุติธรรมยังยืนมั่นคง จงเป็นที่พึ่งแก่แผ่นดินสยามซึ่งมีอำนาจ เล็กน้อยพอ ประมาทนี้ ควยความที่มีไมตรีปรานีเอาใจใส่ไต่ถามหาความจริงที่แท้"

^๑ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House....., หน้า ๑๓๘.

^๒ พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รวมครั้งที่ ๒ (โสมภพพิพรรธนาการ ๒๔๗๐), หน้า ๘๐.

พระราชสาส์นฉบับนี้ ลงวันที่ ๑๐ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๕
 ต่อมาอีก ๑ ปี เมื่อได้แลกเปลี่ยนสัตตยาบันสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาแล้ว
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการประกาศ
 ทอทายสนธิสัญญา อันแสดงถึงรากฐานแห่งสัมพันธภาพอันดีระหว่างประเทศไทย
 กับสหรัฐอเมริกา ดังมีใจความพอสรุปได้ดังนี้คือ เป็นโอกาสที่ดีที่สุดที่ประเทศไทย
 ได้ทำและแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับสหรัฐอเมริกา พระองค์ทรง
 ยินดีอย่างยิ่งที่ถือว่าประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกาในปัจจุบันและอนาคตเป็นสหยา
 ที่น่านับถือของพระองค์ พระองค์ทรงถือว่าประเทศสหรัฐเป็นมิตรสนิท ทั้งนี้เพราะ
 รัฐบาลของสหรัฐมีการกระทำที่ยุติธรรม และไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ของ
 ชาติอื่น ๆ ถ้าสนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยและสหรัฐได้ดำรงและจะดำรงอยู่
 ด้วยความสันติสุขนาน ๆ แล้ว จะพึงถือได้ว่าเป็นโอกาสที่น่าสรรเสริญที่สุด
 ในท่ามกลางประชาชนชาวไทย

ใน พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ศาสตราจารย์ สตีเฟน แมตคูน
 ได้รับอนุมัติโอนตำแหน่งกงสุลให้แก่ นาย เจ เอช ชานเคลอร์ มิชชันนารีแห่ง
 คณะบิชอป หลังจากทีศาสตราจารย์แมตคูนได้ทำงานในหน้าที่กงสุลสหรัฐ
 ประจำประเทศไทยเป็นเวลา ๓ ปี ในโอกาสนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชสาส์นไปยังประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา ลงวันที่ ๒๒
 กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ในพระราชสาส์นทรงย้ำถึงความเจริญ
 ที่ประเทศไทยได้รับจากสหรัฐอเมริกา หลังจากที่ได้มีความสัมพันธ์ทางการทูต
 ดังตอนหนึ่งคัดมาข้างล่างนี้

๑ George Haws Feltus, Samuel Reynolds House.....,

".....ตั้งแต่ได้ทำหน้าที่สื่อสัญญาในระหว่างยูไนติสเต็ดอเมริกา กับกรุงสยามใหม่ในครั้งนี้แล้ว และมีตำแหน่งกงสุลอเมริกาที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้แล้ว พวกลูกคาบอง ครูสอนศาสนาบาง ชาวประเทศอเมริกาบาง กุรียาเห็นเป็นสบายใจมากกว่าแต่ก่อน จนได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ปรากฏแก่ กรุงเทพมหานครแปลกขึ้นบ้าง มีลูกค้าชาวอเมริกาพวกหนึ่งได้เอาเครื่องจักร สี่เข้ามาตั้งทำโรงสีเข้าอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานครนี้แห่งหนึ่ง พวกหนึ่งได้เอา เรือกลไฟเหล็กมารับจ้างลากเรือลำเลียงอยู่ พวกหนึ่งได้เอาเครื่องจักร เรือ กลไฟใหญ่ของต่าง ๆ มาขายแก่ชาวสยามในพระมหานครนี้หลายลำรับ และมี คนอเมริกาหลายคนเข้ามารับจ้าง เป็นเอนยีเนียสอนไทยให้ตั้งเครื่องจักรบ้าง เป็นคนกำกับใช้เครื่องจักรเดินเรือของไทยบ้าง ครูสอนคฤสศาสนาหลายคน ตั้งที่พิมพ์หนังสือแจกหนังสือมากกว่าชาวยุโรป แต่ลูกค้าชาวยุโรปนั้นยังน้อยกว่าคน ชาวยุโรปอยู่ กรุงสยามมีความยินดีนักว่าได้เป็นผู้คนเคย ได้ส่งได้รับพระราชสาส์น อักษรสาส์นกับผู้ครองแผ่นดิน ยูไนติสเต็ดอเมริกา เป็นประเทศใหญ่ในทวีปใหญ่ ฝ่ายตะวันตก จะขอรักษาทางพระราชไมตรีครั้งนี้สืบไป"

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปิดประตูรับอารยธรรมตะวันตก และติดต่อสัมพันธ์ไมตรี กับประเทศตะวันตกอย่างกว้างขวาง และนับได้ว่ามิชชันนารีอเมริกันได้มีอิทธิพล ทางอ้อมที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ดร. วิลเลียม เอ็ม วูด (Dr. W. M. . . Wood) กิจยแพทย์ใหญ่แห่งนาวิสรัฐซึ่งได้ร่วมเดินทางมา ทำสนธิสัญญากับนายเทาเซ่น แฮริส ได้ยื่นยันถึงอิทธิพลทางอ้อมของมิชชันนารี อเมริกันว่า

พระราชหัตถ์เลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รวมครั้งที่ ๒ (โศภนนิรพนนการ : ๒๓๐)..... หน้า ๔๕ - ๔๖.

"ความไม่เห็นแก่ตัว ความเมตตาการุณาของมิชชันนารีอเมริกัน ความออกทน ความจริงใจ และความตรงไปตรงมา ได้ชนะจิตใจคนไทยให้เกิดความเชื่อมั่นและนับถือ ทำให้ชาวไทยมีความรู้สึกนับถือชาวอเมริกันไปด้วยทั้งหมด และเป็นการเตรียมหนทางไว้สำหรับการติดต่อกันโดยเสรีซึ่งบัดนี้กำลังตั้งต้นแล้ว"

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะทูตไทยในคณะราชทูตไทยไปสหรัฐอเมริกาครั้งนี้ นาย เจ เอช ซานเคลดอร์ มิชชันนารีอเมริกันก็ได้มีโอกาสรับใช้รัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ "หมอจันคะเล" ซึ่งเคยเป็นมิชชันนารีและกงสุลประจำประเทศไทย ได้ทำหน้าที่ล่ามให้คณะทูตไทย ตลอดเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ ณ สหรัฐอเมริกา นอกจากนี้คณะทูตไทยยังไม่ลืมที่จะไปเยี่ยมเยียนมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเคยอยู่เมืองไทย เช่น "หมอเทา" "หมอดคาริงตัน" อีกด้วย

การที่พวกมิชชันนารีสามารถเข้าถึงคนไทยได้ทุกชั้น นับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางในราชสำนักและประชาชนไทยทั่วไป นับเป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ที่มีความหมายต่อสัมพันธภาพอันดีระหว่างประเทศ และการที่รัฐบาลไทยทุกสมัยให้การยกย่องและความไว้วางใจจนได้รับหน้าที่ไปปฏิบัติราชการเกี่ยวกับต่างประเทศนั้นย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันมิได้มีพฤติกรรมใด ๆ ที่เข้าไปแทรกแซงในเรื่องการเมืองของประเทศ การที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแนวความคิดในนโยบาย และทำที่ที่มีต่อประเทศตะวันตกจนในที่สุดได้กลายเป็นประเทศเคียงข้างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยืนหยัดอย่างเป็นอิสระ ทัดเทียมมหาอำนาจตะวันตกนั้น สมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จ
/บรม

George Haws Feltus, Samuel Reynolds House, หน้า ๑๓๗.
"unselfish kindness of the American missionaries, their patience, sincerity and truthfulness, have won the confidence and esteem of the natives, and in some degree transferred those sentiments to the nation represented by the missions and prepared the way for the free intercourse now commencing."

ราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๕ ได้กล่าวกับ ยอร์จ เอช. ซูเว็ค (George F. Seward)
กงสุลใหญ่อเมริกันว่า

"ปืนใหญ่ของอังกฤษและฝรั่งเศสไม่ได้มาบังคับให้ประเทศสยามอยู่ใน
วินัยคังเช่นประเทศจีน แต่พวกมิชชันนารีต่างหากที่มาเปิดประเทศไทย"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

George Haws Feltus, Samuel Reynolds House, หน้า ๑๓๗.
"Siam has not been disciplined by English and French guns as China
has but the country has been opened by missionaries."